

130 AASTAT (1870...2000) AIANDUSE JA MESINDUSE SELTSE TARTUS

J. Kuum

SUMMARY: *130 years (1870...2000) of horticultural and agricultural societies in Tartu. The article gives a brief survey of the activities of horticultural and agricultural societies in Tartu within 130 years. During this time these societies have had different names but one aim: to give their members theoretical and practical knowledge of horticulture and agriculture in the form of lectures, courses, exhibitions and through professional literature.*

Aianduse ja mesinduse arendamise alal tegutses Tartus aastatel 1870–2000 rohkesti seltsi, millel olid väga erinevad nimed. Eriti tähtis oli nende osa talurahvale, kui pärast mõisnikelt talude päriseksostmist hakati ostetud talude juurde rajama viljapuuai. Siis oli suureks abiks aiandus- ja mesindusalaste teadmiste ja kogemuste vahetamine seltsides, istikute saamisvõimaluste selgitamine, kasvatamiseks paremate sortide valik, mesilaste pidamiseks sobivamad tarud jne.

Tartu Aianduse Selts

See selts asutati 1870. aastal Tartus Käsitöölise Seltsi juurde. Seltsi asjaajamine toimus saksa keeles, kuid sellesse oli koondunud ka küllaldaselt eestlasi. Selles tegutsesid tolleaegsed tuntumad Tartu aednikud (Daugull jt.), mõned Ülikooli õppejõud (professorid O. Schmidt, G. Dragendorff jt.), aiandushuvilised jne. Hakati korraldama aiandusalaseid näitusi, kusjuures esimene näitus toimus isegi enne põhikirja kinnitamist 1869. a. sügisel (põhikiri kinnitati alles 1870. a.).

Esimesel näitusel 1869. a. olid eksponeeritud ka meile tänapäevalgi tuntud õunasordid, nagu 'Liivi sibulõun', 'Tallinna pirnõun', 'Suislepp', 'Sügisjoonik', 'Martsipan' jt. Tollel näitusel esines ka meile hästi tuntud J. V. Jannsen oma 'Liivi sibulõunega'. Teine näitus toimus Tartus 1875. a. sügisel. Näitusele oli puuvilju toodud enam kui sajast aiast Tartu linnast ja 27 aiast väljastpoolt Tartut, isegi Saaremaalt (A. Siimon jt., 1970). Sellel näitusel oli esindatud ka pirne, ploome, kirsse jm. (Resultate ..., 1876).

Tartu Eesti Põllumeeste Selts

See selts asutati 1870. aastal. Selle juurde koondusid nii linnast kui maalt juba algusest alates aiandus- ja mesindushuvilised. Kuulati sellekohaseid ettekandeid, vahetati kogemusi jne. Erilise hoo sai seltsis aiandus- ja mesindusalane tegevus aga siis, kui 1889. a. tuli Tartusse kooliõpetajaks Mart Reinik, kes astus kohe põllumeeste seltsi liikmeks ning hakkas siin jagama aiandus- ja mesindusalaseid teadmisi ja nõuandeid, mida tegi üle 50 aasta kuni surmani (1940).

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi aiandus-mesindushuvilised leidsid, et on vaja hakata välja andma ka vastavat ajakirja. Selleks moodustati eelnimetatud seltsis ametlikult Aianduse ja Mesinduse Osakond, mille esimeheks valiti M. Reinik. Juba osakonna esimesel koosolekul otsustati võtta uurimisele ja selgitamisele, millised õunasordid on meie tingimustes sobivamad ning milline taru on meie oludes kõige kohasem. Nende küsimuste lahendamiseks valiti kaks komisjoni.

Juba Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt korraldatud näitusel (11.–13. augustil 1907) olid eksponeeritud meile sobivamad õunasordid ja nn. tartu taru. Seega sai tartu taru konstruktsioon rahvale tuttavaks ja M. Reinik selgitas selle eeliseid võrreldes seni meil kasutuses olevate teiste tarutüüpidega. Mõlemad väljapanekud krooniti I auhinnaga.

Põllumeeste seltsi poolt korraldatud iga-aastastel näitustel olid ka aiandus- ja mesindusalased väljapanekud. Muide, 1908. a. oli sellel K. Vindi poolt eksponeeritud nn. torntaru, mis tegelikult kujutas meil praegu kasutatavat nn. korpustaru.

Ajakiri "Aiatööleht" ilmus Tartus 1907–1914 Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi ja 1915–1918 Põhja-Liivimaa Põllutöö Keskseksi väljaandel. "Aiatöölehe" toimetajaks oli kogu aja M. Reinik.

Tartu Eesti Põllumeeste Selts korraldas Vahil 1908. a. alates aianduse-mesinduse kursusi ja õppetöö läbiviimiseks ostis 1912. a. Vahi talu. Pärast uue koolimaja valmimist alustas seal 1927. a. tegevust Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt 2-aastase õppeajaga aiandus-mesinduskool, mis hiljem nimetati aianduskooliks. Kool lõpetas 1944. aastal, pärast koolimaja põlemist, oma tegevuse.

Tartu Aianduse ja Mesinduse Selts

Pärast Eesti Vabariigi loomist (1918) töötas aianduse osakond endistviisi edasi, kuni (3. I 1920) kutsuti kokku koosolek, kus otsustati osakonna tegevus lõpetada ja edaspidi jätkata tööd iseseisva Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsina. Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsi tegevus toimus aktiivselt ja enam-vähem samuti, nagu see oli endises osakonnaski. Peeti koosolekuid, kus tavaliselt oli ka kaks ettekannet, millest üks käsitles aiandust ja teine mesindust. Sageli korraldati Tartu aedadesse ka õppekursioone.

Märkimisväärseks sündmuseks kujunes Ukrainast (Kiievi lähedalt) Nassovka põllutöökatsejaamast aiandusosakonna ja seemnekasvatuspunkti juhataja Aleksander Lange (1879–1947) siiatulek. Ukraina Nassovka katsejaamast sõideti perekonnaga hobuse ja vankriga välja 26. juunil 1921. a. ja jõuti Tartusse 6. septembril 1921. a. Kokku oli hobusevankril tulnud üle 2000 km. A. Lange valiti 1923. aastal Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsi esimeheks, millisel kohal ta oli kuni seltsi sulgemiseni bolševike poolt 1941. a. Selts aga tegutses ka pärast selle ametlikku sulgemist mitteametlikult edasi Saksa ja Nõukogude okupatsiooni kestel kuni 1955. a., mil ametlikult hakkas tegutsema Eesti NSV Aianduse ja Mesinduse Seltsi Tartu Osakond. Märkimisväärseks saavutuseks oli see, et Tartu Aianduse ja Mesinduse Selts hakkas välja andma aianduse ja mesinduse ajakirja "Aed", mis ilmus Tartus seltsi toimetusel (1923–1930). Seejuures oli vastutavaks ja aianduse osa toimetajaks seltsi esimees A. Lange ja mesinduse osa toimetajaks M. Reinik. Juba "Aia" esimesest aastakäigust alates tuli Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsile juurde rohkesti uusi kaastöölisi, nagu Eesti Aleksandri Olustvere Põllunduskeskkooli aednik J. Kangur, eestikeelsele majanduskirjandusele alusepanija K. Mäeküla, Kuusalust mesilaste tõuaretaja dr. E. Koppel, Jõgeva Sordiaretusjaamast J. Aamisepp, Vahi Aiandus-mesinduskooli aiandusõpetaja K. Davel jt. Kuid peamine osa artiklitest, nõuannetest ja küsimustele vastustest tuli ikka A. Lange ja M. Reiniku poolt.

Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsi mesinduse osakonna juhataja Mart Reinik (1862–1940) viis läbi mesinduskursusi Vahil, oli Vahi aianduskooli ning Sakkapuu põllutöö- ja kodumajanduskooli mesindusõpetaja, aiandusseksi mesinik Vahil ja hiljem Tartus. Ta andis 1937. aastal välja oma kogemustele põhineva raamatu "Tegelik mesinik".

Sama seltsi liige, koolinõunik Aleksander Kurvits (1885–1970) on paljude ploomi- ja pirnisorvide aretaja, millest suur osa on Eesti standardsordid. Nii on tema aretatud ploomisordid 'Tartu punane', 'Tartu kollane', 'Tartu värviline' ja pirnisorvid 'Kurvitsa lemmik', 'Eesti pirn', 'Põhjamaa pirn' jt. Tema aitas selgitada, et Tartus V. Järve aias Lembitu tn. 5 kasvav pirn on hoopis uus pirnisorv 'Järve seemik'.

Suursündmuseks kujunes Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsile Raja tänavale oma maja ehitamine 1934. a. Järgmisel (1935) aastal sai maja valmis ja selts kolis sinna sisse. Maja juures oli ka seltsi aed, kus viidi läbi õppusi ja näitetöid.

Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsi ning Eesti Aianduse-Mesinduse Keskseksi omavahealise kokkuleppe kohaselt lõpetas esimene 1930. aastal ajakirja "Aed" väljaandmise ja 1931. aastast jätkas seda Eesti Aianduse-Metsanduse Keskseksi, esialgu küll veel Tartus, kuid 1933. aastast Tallinnas. Eesti Aianduse-Mesinduse Keskseksi asus esialgu Tartus Maavalitsuse ruumides ja kolis 1932. a. Tartust Tallinna. Seega oli ka keskseksi viis aastat Tartus.

Eesti Aianduse-Mesinduse Keskseksi (Tartus)

Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsi peakoosolekul 1923. a. moodustati keskseksi asutamiseks komisjon koosseisus A. Lange, M. Reinik ja J. Aamisepp (kõik Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsi liikmed). A. Lange koostas keskseksi põhikirja projekti, kuid Eesti Aianduse-Mesinduse Keskseksi õnnestus moodustada alles 1927. Keskseksi asukohaks said Tartu

Maavalitsuse ruumid ja juhatuse asukohaks kooliõpetaja M. Reiniku korter (koolimaja, mille tähistas Tartu osakond plaadiga 1982. a. sügisel ja 1997. a. sügisel nimetati see kool Mart Reiniku Gümnaasiumiks).

Eesti Aianduse-Mesinduse Keskseks üheks põhiliseks eesmärgiks oli Eesti aianduse ja mesinduse edendamine, aiandus- ja mesindusseltside juhendamine, nõuande korraldamine jne.

Keskseks algatas 1929. a. (olles ise Tartus) ka Eesti oludele kohase nn. eesti taru konstrueerimise. Ta võttis Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsilt üle ajakirja "Aed" ja hakkas seda 1931. aastast välja andma.

Eesti Aianduse-Mesinduse Keskseks töötas viljakalt 1927.–1940. aastani. Nõukogude okupatsioonivõim likvideeris selle 1941. a., kuid Saksa okupatsiooni ajal tegutses see (1942–1944) osaliselt edasi.

Eesti NSV Aianduse ja Mesinduse Seltsi Tartu Osakond

Mõned endised aiandusseltsi tegelased, nende seas ka Tartus elav, endise Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsi liige Aleksander Kurvits (1885–1970), püüdsid aiandusseltsi küll uuesti ellu äratada, kuid kahjuks tagajärjetult. Alles 1949. aastal läks aiandusaktivistidel (J. Kerdi, G. Hansmann jt.) korda asutada Tallinnas asuv Eesti NSV Aianduse ja Mesinduse Selts, kellele pidid üle Eesti olema vastavad osakonnad. Selts alustas oma tegevust tegelikult 1952. a. detsembrist. Tartus asutatigi 1955. aasta algul eelmärgitud seltsile alluv Tartu osakond, mille vajalikkust oma avasõnas põhjendas kooliõpetaja ja viljapuude sordiaretaja A. Kurvits. Nimetatud osakond tegutses aianduse, mesinduse, kodumajanduse jm. aladel väga edukalt kuni 1990. aastani, mil see reorganiseeriti Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsiks.

Tartu osakonnal oli esialgu (1979) lisaks veel neli kollektiivi: Elva, Nõo, Puhja, Alatskivi.

Tartu osakonna eripäraks oli teaduslike sessioonide korraldamine, kus esinesid ettekanetega selle ala teadlased ja praktikud kogu Eestist, aga ka välisriikidest. Selliste sessioonide pidamine algas 1957. aastast ning 1980. aastal peeti 24. teaduslik sessioon. Sessioonid toimusid Tartus ja kestsid tavaliselt 2–3 päeva, mil esitati 20–30 aiandus-mesindusalast ettekannet. Sagedasteks esinejateks olid siin prof. A. Siimon, dots. A. Mätlik, dots. A. Eenlaid, A. Kurvits, A. Miljan jt. Sessioonil peetud ettekanded avaldati hiljem kogumikena "Aiandus ja Mesindus", millega nad muutusid kasutatavateks üle Eesti.

Selliseid Tartu osakonna teaduslike sessioonide kogumikke anti (1957–1990) välja kokku 18.

Väga populaarsed olid Tartu osakonna korraldatud rooside päevad, näitused jm. Igal aastal toimus kevad-, sügis ja jõulunäitus, kus kodunduse sektsioon eksponeeris kudumeid ja teisi käsitöid, mis kõitsid erilist tähelepanu. Aianduse sektsioon tutvustas parimaid viljapuu-sorte, aiatööriistu, mesinduse sektsioon tarusid, mesila tööriistu, kärjealgmeid, varrolesta tõrjevõtteid, ehisaiaanduse sektsioon kevad-, suvi- ja sügislilli jne. Igal näitusel esines järjekindlalt ehisaiaanduse ja kodunduse sektsioon ning kui 1984. a. loodi toitlussektsioon, siis ka see. Aga ka puuviljanduse, köögiviljanduse ja mesinduse sektsioonid esinesid peaaegu igal näitusel. Rooside ja nende eri sortide rikkalike väljapanekutega esinesid Emma ja Rudolf Säre. Suurt huvi, eriti laste ja noorte hulgas äratas alati H. Toddy oma puurilindude väljapanekuga.

Eesti NSV Aianduse ja Mesinduse Selts Tallinnas kuulutas 1981. aastal välja aianduse ja mesinduse ajalugu käsitlevate uurimuste võistluse, millele Tartu osakond esitas võistlustööna (J. Kuum) "Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis", mis vastava žürii poolt hinnati esimese auhinna vääriliseks.

Osakondadevahelisel võistlusel saavutas Tartu osakond oma töötulemuste põhjal mitmel korral esimesi kohti.

Tartu osakonna initsiatiivil tähistati mälestuskiviga 1981. a. Liplapi aianduse ja kodumajanduse kooli (1910–1927), 1982. a. Vahi aianduse ja mesinduse kooli (1927–1944), 1983. a. Sähkapuu tütarlaste põllutöö- ja kodumajanduskooli (1911–1918), 1984. a. Vasula kodumajanduskooli (1924–1944) ja 1985. aastal Viljandis 'Lutsu võipirni' emapuu asukohad.

Tartu osakond koostas köögiviljakasvatuse võistlusjuhendi (J. Kuum, 1988), mida kasutas Eesti NSV Aianduse ja Mesinduse Selts kogu Eestis kõikide osakondade noorte kaasatõmbamiseks ühiskondlikku tegevusse.

Tartu osakonnas peeti loenguid, demonstreeriti töid (pookimine), korraldati õppeekursioone jne., kusjuures töö toimus põhiliselt seksioonides (puuviljanduse, köögiviljanduse, ehisaianduse, mesinduse, kodunduse ja toitlusesektsioon).

Tartu osakonnal oli 1984. a. 2656 liiget (L. Rulli).

Tartu Aianduse ja Mesinduse Selts

See moodustati 1990. aastal ning hakkas töötama umbes samadel põhimõtetel nagu eelmainitud osakond.

Suureks stiimuliks kujunes oma maja saamine, mida jagatakse kahjuks küll ärimees N. Moddyga. Neljakorruselises majas kuulub kaks alumist korrust N. Moddyle ning kaks ülemist korrust Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsile. Selts kolis sellesse majja 1995. a.

Töötati välja Tartu seltsile oma logo, millel naine ja mees kaevavad ühiselt maad ning selle ümber olev kuusnurk tähistab mesindust.

Õppus toimub põhiliselt samanimelistes seksioonides: puuviljandus, köögiviljandus, iluaiandus, mesindus, kodundus ja toitlus. Juurde moodustati veel nn. puhkesektsioon, kus seltsi liikmed kuulavad pillilugusid, laulavad meeldivaid laule, vestlevad jne.

Seltsile loodi isegi oma laul, milles on märgitud kõiki seksioone (sõnad J. Kuum). Seda lauldakse kokkutulekutel ja puhkeõhtutel.

Tartu Aiaseltsi laul

*Õunad, pirnid, karusmarjad,
porgandid ja aiaherned.
Need on meile tervist toovad,
maitsvat toitu annavad.*

*Refr.: Tegutseme üheskoos,
arendame aiandust.
Mesilane õnne toob,
kogu Eesti rahvale!*

*Kuid ka aia ilu loojad,
kudumite tegijad.
Meie seltsis tegelevad,
kaunistavad kodusid.*

Refr.: Tegutseme üheskoos...

*Puhkeõhtuil pillilood,
rõõm ja laul siin kõlavad.
Tartu Selts on meile kallis,
kestku ikka edasi!*

Refr.: Tegutseme üheskoos...

Tartu Aianduse ja Mesinduse Selts korraldab ka ülevabariigilisi kokkutulekuid. Nii toimus 12. VIII 2000. a. Ülenurmel Eesti Põllumajandusmuuseumis Eesti mesinike päev, millest võttis osa rohkesti mesinikke kogu Eestist.

Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsil oli 2000. a. 248 liiget.

Kirjandus

- Aamisepp, J. Kuidas asutati Eesti Aianduse-Mesinduse Kesksekselts. – Aed, nr. 2, 1937.
- Jaama, A. Ajaloolisi märkmeid puuviljanduse ja marjakasvatuse arengust Eestis. – Rmt.: A. Siimon jt. Eesti Pomoloogia. – Tallinn, 1970, lk. 11–39.
- Kuum, J. 70 aastat aiandus- ja mesindusalast haridust Eestis. – Rmt.: Aiandus ja mesindus. – Tallinn, 1983.
- Kuum, J. 120 aastat mesindusõpetaja M. Reiniku sünnist. – Rmt.: Aiandus ja mesindus. – Tallinn, 1983.
- Kuum, J. Kõögiviljakasvatuse võistluse juhend. – Tallinn, 1988.
- Kuum, J. Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis. – Tallinn, 1991.
- Liidak, K. Aiandusel ja mesindusel on suur kasvatuslik tähtsus. – Aed, nr. 7, 1937.
- Reinik, M. Aruanne mesilastepidamise kursuse üle. – Aiatööleht, nr. 8, 1907.
- Resultate der Zweiten Dorpater Obstausstellung. – Dorpat, 1876.
- Rulli, L. Eesti Aianduse ja Mesinduse Seltsi Tartu Osakonna kroonikaraamat. – Käsikiri Tartu Aianduse ja Mesinduse Seltsis.
- Siimon, A., Eslon, J. jt. Eesti pomoloogia. – Tallinn, 1970.